

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLII

Уређивачки одбор:

*др Таијана Бајић-Ивић, др Даријанка Горијан-Премк, др Ирена Грицак, др Милка
Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Кайичић, Блаже Конески, др Тине Лофар,
др Александар Младеновић, др Асим Пецо, др Миљар Пешикан, др Живојин
Ситанојчић, др Драго Ђујић*

Главни уредник
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1986

ИЗ ПРОБЛЕМАТИКЕ ИМЕНИЦА ТИПА NOMINA AGENTIS

1. У овом раду ја скрећем пажњу на чињеницу да су и именице месног значења по својој секундарној употреби такође именице типа *nomina agentis*. У друштвеном сектору никла је једна нова категорија предузећа, која се понашају као сопственик онога што производе. Њихов је назив настао из категорије *nomina loci*, али оне данас делују као *nomina agentis*; на пример *сџацклар* = предузеће које производи, продаје, испоручује.

2. Моје је настојање овде да, бар у главним цртама, укажем на то која су се занимања тако пренела на одређена предузећа, а која нису. Другим речима, шта је данас назив занимања чији је носилац појединачни произвођач (такве називе ја обухватам термином *agentis individualis*), а шта реч за занимање које је прешло у колективне руке¹ (по мојој терминологији *nomina agentis collectivus*), затим, како се све то одсликава у језику, тј. да ли за дато занимање постоји посебна реч, или се оно мора описно изразити; колико је колективних предузећа која производе нешто што никад нису производиле појединачне занатлије (мислим на случајеве егземплификоване српскохрватском речју типа *шећерана*). Најзад, предмет моје пажње биће овде и то да ли је руска језичка ситуација у овом погледу слична српскохрватској.

3. Разматрање ће се засад тицати производне тематике,² а акценат ће бити на српскохрватским језичким приликама.³ Такво истраживање

¹ Имам овде у виду само лексички ниво. Напомињем посебно да се нећу бавити анализом и утврђивањем морфолошке деривације. Циљ овога рада је осветљавање значења речи, а не грађења.

² Саобраћај и угоститељство као и примарне привредне гране овом приликом искључујем из разматрања.

³ Српскохрватска језичка грађа за ово испитивање сакупљена је из најразноврснијих извора. У првом реду ту су велики речници које ћу овде скраћено назвати: Речник ЈАЗУ; Речник САНУ (закључно са 12. т.); Речник МС—МХ; Р. Јовановић и Л. Атанацковић, Систематски речник српскохрватског језика, Матица српска, 1980; Систематски списак занимања — Јединствена стандардна класификација, Савезни завод за статистику, Београд, 1981. До материјала сам долазила и из граматика српскохрватског језика и других радова, различитих средстава информисања, у разговору са пријатељима. Користило ми је, наравно, и сопствено знање матерњег језика. За руски језик извор су ми били речници савременог руског књижевног језика: 17-томни и 4-томни; Толковий словарь живого великорусского языка (В. Дала), М. 1978—1980 (фототипско II издање из 1981); двојезични речници — И. И. Толстой, Србскохорватско-руски словарь, Москва, 1970; Русско-сербско-

може да осветли не само језичку ситуацију него и друштвену. Наиме, систем образовања лексема, а поготову из агентивне категорије, у непосредној је вези са развојем друштва и одражава степен развитка материјалне и духовне културе његове у датом тренутку, као што показује и историју тога друштва. Одређене законитости семантичког развитка лексема једног језика, и њихово јављање и ишчезавање — резултат су сплета низа општејезичких и екстралингвистичких фактора. То је социолингвистички проблем, и то што хоћу овде да покажем код нас није рађено, а треба да се ради. Пошто је то пионирски подухват своје врсте, ја овде нећу досећи исцрпност, али бих ипак да побројим неке случајеве.

4. Језик, као одраз материјалног и духовног живота безброј поколења, садржи у свом саставу агентивне називе из разних епоха. Егзистирају напоредо лексеме из области индивидуалног занатства и крупне индустријске организације и производње у друштвеном сектору. Познато је да је наша занатска делатност била у рукама појединаца, а да је социјалистичка изградња унела и у ову област промене, не само преласком на модерно индустријско друштво него и у организацију рада, однос према производу рада. Поред тога, у специфичности нашег друштвеног развоја последњег времена спада и развијање тзв. мале привреде, стварање малих производних јединица са високим учешћем индивидуалног квалификованог рада, а уз примену нове технологије и нове поделе рада.

Прерађујући све то кроз свој механизам, језик се богати, али том приликом пружа и разне могућности номинације — синтетичког и аналитичког типа.

(I) Nomina agentis individualis

5. Знатан број речи српскохрватског језика отпада на *називе занатлија* названих по производу рада или некој радњи најкарактеристичнијој за производњу, иако су они, као мајстори, обављали многе или све фазе рада — од идеје до реализације, укључујући често и припрему сировина и продају. По томе се рад у овој делатности битно разликује од индустријске производње, за коју је значајна сарадња разних стручњака у изради неког артикла, како би се он што пре и што квалитетније изнео на тржиште.

Када се ова димензија занатског привређивања узме у обзир, онда је јасно зашто су имена из класе тих занимања применљива и на произвођача и на продавца одговарајућег типа производа. Предикација код тих имена је или сасвим неизражена, уп. **СТОЛАР**, **ЈОРГАНЦИЈА**, или постоји, али се своди само на једну од многих радњи које доводе до финалног производа, уп. **ПЕКАР** (изведено од *пећи*), **КРОЈАЧ** (од *кројити*) и сл.

хорватский словарь, Москва, 1966; М. Московљевић, Речник руског и српскохрватског језика, Београд, 1963; Srpskohrvatsko-ruski tehnički rečnik, Moskva—Beograd, 1967; Н. Н. Биelfeldt, Rückläufiges Wörterbuch der russischen Sprache der Gegenwart, Berlin, 1958. Консултовала сам и граматике савременог руског језика.

6. Занатска делатност се по правилу обавља у некој просторији, уопште на неком месту прилагођеном за ту сврху, и као локал се зове радионица или радња, а именице које их означавају спадају по прагмату у класу *nomina loci*, са именом одређеног типа занимања у основи, као ПЕКАРА, КРОЈАЧНИЦА, СТОЛАРНИЦА и сл. Међутим, то не мора бити правило; не постоје изведенице истог типа од МЕХАНИЧАР, БУРЧИЈА, АУТОЛАКИРЕР, ВУЛКАНИЗЕР и сл. Описна номинација је такође у овом случају честа појава — уп. СТОЛАРСКА РАДИОНИЦА, ТКАЧКА РАДЊА и сл.

Посебно напомињем да се као назив радионице појављују и изведене именице на *-ија*, које иначе у језику функционишу првенствено као својеврсна збирна образовања: СТАКЛАРИЈА = „(разни) предмети од стакла“, ДРВЕНАРИЈА = „(разни) предмети израђени од дрвета“ и сл. Пошто ме овде интересује искључиво њихова способност да (окационално) означе и одговарајућу продавницу, односно предузеће, ја ћу ове изведенице разматрати заједно са изворним представницима категорије *nomina loci* (СТАКЛАРА, ПЕКАРА и сл.) у истој функцији ознаке продавнице (предузећа).

Треба имати у виду и то да неке радионице доследно остају у рукама индивидуалних занатлија, док друге могу прерасти у предузећа, колективе, не мењајући при том имена која су првобитно имале, нпр. КОЖАРА/КОЖАРНИЦА је и радионица, и мање предузеће, и фабрика за прераду коже.

7. Узроке томе треба тражити у друштвеној оријентацији на развијат индустријске производње, тамо где су друштвене потребе то налагале. Нешто је у том општем прогресу отпало из живота као непотребно, повлачећи за собом и поједине занате. Наиме, ужа занатска специјализација у неким делатностима губила је значај. Затим, и квалитет индустријске робе могао је утицати на такав исход. Па ипак, не само што неки занати трају и дан-данас него су се развили и нови. Судбину заната, а са њима и занатлија, дели у извесном смислу и судбина њихових назива.

8. *Дрвопрерађивачка занатска делатност* у језику је релативно бројно заступљена називима носилаца те делатности: БАЧВАР/КАЧАР, КОЛАР, КОРПАР, СТОЛАР, ТЕСАР. Јављају се и називи одговарајућих радионица: БАЧВАРНИЦА, КОЛАРНИЦА, КОРПАРА, СТОЛАРНИЦА/СТОЛАРИЈА, ТЕСАРНИЦА, који се понекад примењују и на фабричке погоне, па и на сам колектив који води дато предузеће.

9. Многи предмети израђивани од дрвета, углавном за домаћу употребу и пољске радове, изгубили су своју пређашњу функцију, уступивши пред индустријским производима од метала или других материјала, или их је механизација сасвим потиснула, па су и називи оних који су их израђивали, егзистирајући у језику и даље, остали да причају о једном другом времену. Тако, рецимо, за производне послове које је некад обављао БРДАР, ВРЕТЕНАР, ГРАБЉАР, КАШИКАР/КАШИЧАР, КОРИТАР, КОВЧЕГАР, ЛОПАТАР, ЧАНЧАР и сл. тешко да се данас може наћи одговарајући специјализовани мајстор.

Нема потврде у речницима да је било и таквих радионица, што би могло значити да су предмете по којима су названи ови мајстори производили уз нешто друго. Могли су их, исто тако, правити и неквалификовани појединци, додуше, по традицији у породици вични обради дрвета, и продавати их или давати у замену за друге производе, уп. КОРИТАР (у Речн. САНУ: „често уз реч Цигани због бављења Рома коритарством“).

За нас је овом приликом вредно посебног помена првенствено то да су бројни називи из ове занатске делатности остали искључиво везани за појединце као носиоце производне делатности.

Моћна дрвна и дрвопрерађивачка индустрија развила је оно што је за живот друштва имало значаја и означила крај неким занатима, не задирући, међутим, баш у све области, тако да су и даље остали као занатлије ДРВОРЕЗАЦ, ДУБОРЕЗАЦ, КАЛУПАР, МОДЕЛАР и сл., посебно у уметничком занатству и домаћој радиности.

10. У *текстилној занатској делатности* на исти начин се види пређени пут у развоју наше привреде. У њој постоје називи из времена искључиво занатске производње; уп. ВРЕЂАР, ГУЂАР, ЗУБУНЦИЈА, АСУРЦИЈА, КАПАМАЦИЈА, СТРУНАР/СТРУЂАР, ТОРБИЧАР и сл.

11. Занатлије у овој делатности су запослене на преради сировина, што се разабера из назива типа ВУНОВЛАЧАР, ЛАНАР, затим на примени посебне занатске технике односно на изради посебних врста тканина: ВАЉАР, ПЛАТНАР, ПЛЕНТАР, ПЛЕНИЉА, ТКАЧ, ТКАЉА, ЂИЛИМАР, ШТРИКЕР/-КА, ВЕЗИЉА, ЧИПКАР, ПРЕЉА, ПРЕДИЈАЦ; запослени су, даље, у производњи разних предмета: ЈОРГАНЦИЈА, ПОЗАМАНТЕР, УЖАР, па одеће, капа и сл. или рубља: МОДИСКИЊА, КАПАР, ШЕШИРЦИЈА, ЧАКШИРАШ, КОСТИМЕР (у позоришту). Неки називи имају општији карактер: АБАЦИЈА, КРОЈАЧ/-ИЦА, ТЕРЗИЈА, ШНАЈДЕР/-КА, ШВАЉА.

12. Индустријска текстилна производња преузела је у првом реду израду тканина, одеће и рубља свих врста. Мање или веће фабрике, па чак и поједини фабрички погони и радионице, добијају улогу произвођача;⁴ уп. КРОЈАЧНИЦА, ПРЕДИОНИЦА. Агентовна лексика, уколико се сачувала, богати се новим садржајем, или се у овом домену развија мноштво аналитичких назива. Међутим, под именима као што су АБАЦИНИЦА/АБАЦИЛУК, ТЕРЗИНИЦА подразумевају се првенствено одговарајуће радионице.

13. *Прехрамбена занатска делатност* никад није губила на свом значају, и поред тога што је адекватна индустрија унела у производњу знатне промене. Лексеме које именују агенса појединца групишу се највише око неколико најважнијих животних намирница и њихове производње: хлеба, меса, млека, затим око врста пецива, месних и млечних производа, прераде брашна и самог начина спремања датих прерађевина.

⁴ А. Белић (Наука о грађењу речи, Београд, 1949) посматра их у оквиру месног значења.

Уже специјализовано занатство према врстама производа огледа се у називима као што су: ГИБАНИЧАР, БЕВРЕГЦИЈА, ПЕРЕЦАР/ПЕРЕЦИЈА, СОМУНЦИЈА, УШТИПЧАР, ЦРЕВАР, ЦИГЕРИЧАР, КИФЛЕЦИЈА. И ту је било промене у том смислу што данас неких раније популарних врста производа више нема, а има других којих пре није било. У новије речи спадају називи специјализованих радњи типа: ПАЛАЧИНКАРА, ПИТАРИЈА.⁵ Њима недостаје корелација са именом појединца чији је занат производња одговарајућег прехранбеног артикла (овде палачинака и пита).

14. И данас су само радње где се справљају, продају и служе, а не велике радне организације, а у њима мајстори: БОЗАЦИЈА — БОЗАЦИНИЦА, БУРЕГЦИЈА — БУРЕГЦИНИЦА, ПОСЛАСТИЧАР — ПОСЛАСТИЧАРНИЦА или СЛАСТИЧАР — СЛАСТИЧАРА/СЛАСТИЧАРНИЦА, БЕВАБЦИЈА — БЕВАБЦИНИЦА, КЕСТЕЊАР — КЕСТЕЊАРНИЦА или КЕСТЕНЦИЈА — КЕСТЕНЦИНИЦА, КОБАСИЧАР — КОБАСИЧАРНИЦА, СИРАР — СИРАРНИЦА. У питању су, дакле, пословања која остају на нивоу занатске делатности онакве какву иначе обављају КОКИЧАР, ЛЕБЛЕБЦИЈА, ЛИМУНЦИЈА и други слични мајстори.

15. У најновије време развила се снажна прехранбена индустрија за производњу и прераду меса, млека, хлеба и других прерађевина од брашна, нудећи тржишту не само оне производе који су се некад занатски добијали него и неке сасвим нове. Називи таквих произвођача су углавном описни, попут ИНДУСТРИЈЕ МЕСА И МЕСНИХ ПРЕРАЂЕВИНА и сл. Међутим, наилазимо и на лексеме које сада означавају колектив као агенс: МЕСАРА, МЛЕКАРА, ПЕКАРА.

16. *Занатска прерада коже* оријентисана је највећим својим делом на израду обуће, затим одеће, саму прераду коже и производњу коњске опреме.

Индивидуални занатлија је ОБУЂАР. Тај исти назив је применљив и на произвођаче других артикала овога типа, иако за сваку врсту може бити специјализовани мајстор (уп. ПАПУЧАР/ПАПУЦИЈА, САНДАЛАР, ОПАНЧАР, ЦИПЕЛАР (ЦРЕВЉАР), ПОСТОЛАР, ЧИЗМАР). Обућарем се назива и човек који не прави него само поправља обућу, мада је за такав случај предвиђен и посебан термин, додуше релативно ретко коришћен: КРПАР (КРПАЧ), КРПЕЦИЈА, ЦРЕВЉОКРП. Сви ти називи остали су у домену агенса појединца, а радионице нису добиле статус колектива, односно предузећа, тј. именице као ОБУЂАРНИЦА, ПАПУЦИНИЦА, ЧИЗМАРИЈА, ПОСТОЛАРНИЦА, ШУСТЕРАЈ указују и даље увек само на занатлијску радњу.

17. И данас постоје занатлије као КОЖУХАР (КОЖУАР), ЂУРЧИЈА, РУКАВИЧАР, ТАШНЕР, док су САМАРЦИЈА, СЕДЛАР, БИСАГЦИЈА, РЕМЕНАР, КАИШАР, ПОЈАСАР, УЗДАР, КОЛОН-

⁵ Т. Жигић, Из проблематике именица са месним значењем, НЈ XXVI/4–5, 1985, стр. 253–260.

ЦИЈА — са уском специјализованом производњом — изгубили своју некадашњу функцију. Ни општи назив САРАЧ, применљив на човека чија занатска делатност укључује производњу разних предмета од коже, нема више онај значај какав је некад имао. То подразумева да су и САРАЧНИЦА, СЕДЛАРНИЦА, УЗДАРИЈА само занатске радње, а не фабрике. РУКАВИЧАРНИЦА је, међутим, и радња и радионица у предузећу.

Мајстор који прерађује кожу зове се КОЖАР, а крзно — КРЗНАР, док су радње у којима такви мајстори обављају своју делатност: КОЖАРА/КОЖАРНИЦА, односно КРЗНАРИЈА. Како је овде дошло до крупне фабричке прераде, то су и ови називи обогаћени новим садржајима, па адекватно и одговарајућим значењима агентивног типа.

18. Индустриска прерада коже и масовна производња обуће и одеће од коже сузили су делокруг овог занатства, а поготову применом и других материјала у замену за кожу и, нарочито — проширивањем асортимана робе која се занатски никад није ни израђивала. Описна номинација у класи *nomina agentis* ту је сасвим обична појава.

19. *Прерада земље, камена и стакла* као занатска делатност је старог датума. Ако се изузме стакло (јер је касније произведено), човек је ове сировине, као материјал за израду најразличитијих предмета, користио врло давно, знатно пре појаве професионалног занатства, тако да се с правом може рећи да је ова делатност одиграла значајну улогу у развоју људске цивилизације. Индустриска прерада и производња учиниле су актуелним употребу ових материјала и данас.

20. Занатски су од земље највише прављене разне врсте посуђа, па отуд овакви називи: БАРДАГЦИЈА, ЦРЕПУЉАР, КРЧАГЦИЈА, који се данас ретко могу срести, јер се под појмом ГРНЧАР или ЛОНЧАР подразумева да тај мајстор израђује и остало што се обично зове *грнчарија*. Ако се изузме уметничко занатство, ни ово занимање нема више пређашњи значај. Зато су и ГРНЧАРНИЦА, ЛОНЧАРНИЦА/ЛОНЧАРИЈА остале на нивоу занатских радњи, а уместо горњих занимања никла су нова, типа КЕРАМИЧАР — и по правилу у индустријској производњи и са описном номинацијом.

21. Потребе за грађевинским материјалом тражиле су и мајсторе типа КРЕЧАР, ЂЕРПИЧАР, ЦИГЛАР, ЦРЕПАР, па како су постајале све већим, и производња је постајала механизована развијајући се у оквиру индустрије у колективе — произвођаче типа ЦИГЛАНА, ЦРЕПАНА, ЦЕМЕНТАРА.

22. Занати који обрађују камен и стакло нису тако бројни, па стога нису то ни речи којима се називају занимања обрађивача: КАМЕНОРЕЗАЦ, КЛЕСАР, КАМЕНАР, СТАКЛОРЕЗАЦ, СТАКЛОГРАВЕР, СТАКЛОБРУСАЧ. Посебна је, и релативно бројна, ова лексика у индустријској производњи, уп. СТАКЛОДУВАЧ, ФИНОБРУСАЧ, ОПТИЧАР и сл. — иако она уступа пред описним именовањем, као: ЛИВЦИ СТАКЛА, ЖАРИОЦИ и КАЛИОЦИ СТАКЛА, МАТИРЕРИ СТАКЛА и сл.

23. Хемијска занатска делатност заступљена је појединачним агенсима типа БОЈАЦИЈА/БОЈАР/БОЈАДИСАР, ВУЛКАНИЗЕР, ЛАКИРЕР, АУТОЛАКИРЕР, ФАРБАР, ФИРМОПИСАЦ. Пошто је и одговарајућа индустрија врло развијена, она је умногоме преузела и функцију занатства, па су се овакве лексеме почеле и тамо обилато користити. Назив занатске радионице преноси се и на одговарајућу фабричку радионицу: БОЈАЧНИЦА/БОЈАЦИНИЦА, БОЈАДИОСАОНА/БОЈАРИЈА, ФАРБАРНИЦА.

24. Мајстори у овој области су и ВОСКАР, СВЕЂАР/-ИЦА, САПУНАР/САПУНЦИЈА, СМОЛАР, КАТРАНАР/КАТРАНЦИЈА, КОЗМЕТИЧАР/-КА. По њима се назива и радња, али и већа организација: ВОСКАРА/ВОСКАРНИЦА, САПУНАРА/САПУНЦИНИЦА, СМОЛАРНИЦА.

25. *Мејслојперађивачко занатство* веома је разноврсно и разгранато. Па ипак, не може се констатовати и да су сва та занимања подједнако честа и жива. Напротив, ту постоји велико шаренило — од оних која су на путу гашења, до појаве нових.

Од занимања која са мање или више успеха настављају да живе, биће и неких старих попут: ЗЛАТАР, КОВАЧ, ЛИМАР, ЈУВЕЛИР, КУЈУНЦИЈА, ФИЛИГРАНЦИЈА, затим ПЕЧАТОРЕЗАЦ, ЧАСОВНИЧАР/САЏИЈА/УРАР (данас чешће ради на поправци), ГРАВЕР, ПОТКИВАЧ и др.

26. Уже специјализовано занатство за производњу предмета за широку употребу изгубило је свој значај, предајући га индустрији. Тако су данас изобичајени као називи за занатлију појединца: БАКРАР/БАКРАЧАР, ДЛЕТАР, ЗВОНОЛИВАЦ, ИГЛАР, КАЗАНЦИЈА, КОТЛАР, КОПЉАР, ЛАМПАР, КОПЧАР, МАКАЗАР, НОЖАР, ОРУЖАР, РЕШЕТАР, САБЉАР, СВРДЛАР, ЧАВЛАР, ЧУТУРЦИЈА и сл.

27. Развијена металоперађивачка индустрија донела је и нова занимања — занатска и индустријска. Појавио се МЕХАНИЧАР, па разни специјализовани механичари — АУТОМЕХАНИЧАР, ЕЛЕКТРОМЕХАНИЧАР, ПРЕЦИЗНОМЕХАНИЧАР, РАДИОМЕХАНИЧАР, затим АУТОКОВАЧ, ГАЛВАНИЗЕР, ИНСТАЛАТЕР, ВОДОИНСТАЛАТЕР, МЕТАЛОСТРУГАР, БРАВАР, МАШИНБРАВАР; из *електротехнике*: ЕЛЕКТРИЧАР, ЕЛЕКТРОИНСТАЛАТЕР, АУТОЕЛЕКТРИЧАР, ЕЛЕКТРОМЕХАНИЧАР, РАДИОЕЛЕКТРОМЕХАНИЧАР и сл.

Код неких старијих занимања из ове делатности постоје радионице означене именицама типа *nomina loci*: КАЗАНЦИНИЦА, ПУШКАРНИЦА, ПОТКИВАЧНИЦА, ПЕЧАТОРЕЗНИЦА, САБЉАРНИЦА, али и оне које могу да прерасту у предузеће, фабрику: ОРУЖАРНИЦА, СИТАРНИЦА, па и КОВАЧНИЦА. Код занимања новијег датума тога нема, већ се именом занимања назива и радња, или пак описно, као: МЕХАНИЧАРСКА РАДИОНИЦА, ВОДОИНСТАЛАТЕРСКА РАДИОНИЦА (РАДЊА) и сл.

У оквиру мале привреде појављују се и нови занати, о чему сведоче речи као ВИДЕО-МИКСЕР, ВИДЕО-ТЕХНИЧАР, ВИДЕО-РАДИОНИЦА.⁶

28. У агентивне називе типа појединца спадају и занатске професије из *грађевинске струге*: ЗИДАР, ФАСАДЕР, КРОВОПОКРИВАЧ, ПАРКЕТАР, МОЛЕР, ТАПЕТАР, ИЗОЛАТЕР, АСФАЛТЕР, КАЛДРМЦИЈА, БУНАРЦИЈА, ПЕЋАР и сл. Ипак су оваква занимања чешћа у оквиру грађевинских предузећа.

29. Читав низ именица из класе агенса појединца односи се и на *остале занате*: ДИМНИЧАР/ОЦАЧАР, ДУГМЕТАР/ДУГМЕНЦИЈА, КИШОБРАНЦИЈА/АМРЕЛЦИЈА, КЊИГОВЕЗАЦ, ЛИЦИДЕР/МЕДИЧАР, ОПТИЧАР, ОРТОПЕД, ФОТОГРАФ, ЧЕТКАР, ЧЕШЉАР. Називе овог типа не налазимо с интерпретацијом у смислу колективног агенса.

30. *Занайска делатност личних услуга* лексички је одувек била заступљена именицама типа агенса појединца. Постоје, истина, задруге, куће за негу лица, тела, косе као веће услужне јединице, али посебних лексема за то нема. Из овог су домена називи према струци: БЕРБЕРИН (БЕРБЕР)-КА, ВЛАСУЉАР, ФРИЗЕР/-КА, КОЗМЕТИЧАР/-КА, ПЕДИКЕР/-КА, МАНИКЕР/-КА, МАСЕР/-КА, ШМИНКЕР. Салони у којима се обавља подразумевана делатност (а на које је некад, али не увек, могуће применити одговарајући назив месног значења: БЕРБЕРНИЦА, ФРИЗЕРНИЦА/ФРИЗЕРАЈ, ШМИНКЕРНИЦА) не прерастају у предузећа. Додуше, они се могу налазити у саставу одређених предузећа — хотела, позоришта, здравствене установе и сл.

31. У класу *nomina agentis individualis* спада и читав низ назива из *осталих услуга*. Они се односе на раднике разних комунално-услужних предузећа и сервиса: ГАРАЖЕР, ГРОБАР, ПОГРЕБНИК, БУБРЕТАР, ДОМАР, КАФИЛЕР, ШИНТЕР, ПЕРАЧ (улица, тепиха), ПЕГЛАЧ/-ИЦА, ВЕШЕРКА-ПЕГЛЕРКА, ТОАЛЕТНИЦА, НОСАЧ/АМАЛИН, ДОКЕР и сл. Поред посебних лексема и ту је распрострањена опасна номинација типа ПЕРАЧ СТАКЛЕНИХ ПОВРШИНА, ПЕРАЧ ВОЗИЛА и сл.

32. У индивидуално пружање услуга спадају такође послови које обавља КОЧИЈАШ, КИРИЦИЈА, РАБАЦИЈА, ТАЉИГАШ.

Зато што својим значењем опимињу на експлоатацију човека и његовог рада, изостављају се данас у нашем друштву некада обичне речи типа СЛУГА, СЛУШЧЕ, СЛУЖАВКА/СЛУШКИЊА, МОМАК и сл.

33. У области тзв. кућне послуге данас се углавном ангажују лица преко центара за социјални рад, установа и сервиса, превасходно за негу деце, старих и болесних лица и за помоћ у домаћинству. Развој

⁶ Ј. Михајловић, Термин *видео*, НЈ XXVI/4–5, 1985, стр. 241–252.

друштва те је потребе само појачао. У низу назива овога типа су: БЕДИ-
НЕРКА, НЕГОВАТЕЉИЦА, ДОМАЋИЦА, ДАДИЉА, ГУВЕРНАН-
ТА, али се јављају и описне конструкције: КУЋНА ПОМОЋНИЦА,
ПАЗИТЕЉИЦА ДЕЦЕ и др.

34. *Трговина* обједињује већа и мања предузећа, организована у
колективе на бази поделе рада, и специјализоване трговинске радње
— продавнице. Именица из класе појединачног агенса највише је у
области продаје робе. ПРОДАВАЧ/ПРОДАВАЧИЦА су само општи
називи дате професије, која подразумева мноштво детаљних номинација,
превасходно у малопродаји.

35. Нису произвођачи већ продавци и, евентуално, власници робе:
БАКАЛИН/БАКАЛ/БАКАЛКА, ГВОЖЂАР, АНТИКВАР/БУКИНИС-
ТА, ПИЉАР/-ИЦА, ДРОГЕРИСТА/-КИЊА, ГАЛЕРИСТА/-КИЊА,
СТАРИНАР, КОМИСИОНАР, СЕМЕНАР/СЕМЕНКАР, КЊИЖАР,
ПАПИРНИЧАР, КАНТИНЕР/-КА, КОЛОНИЈАЛАЦ/КОЛОНИЈА-
ЛИСТА, СИТНИЧАР, ШПЕЦЕРАЈИСТА, ЖЕЉЕЗАР, ТРАФИ-
КАНТ/-КИЊА.

Међу наведеним занимањима нека су везана за посебне продавнице,
означене одговарајућом именицом: БАКАЛНИЦА, ГВОЖЂАРА, АН-
ТИКВАРНИЦА, ПИЉАРНИЦА/ПИЉАРА, ТРАФИКА, ГАЛЕРИЈА-
КЊИЖАРА, СТАРИНАРНИЦА, КОМИСИОН, СЕМЕНКАРА, КАН-
ТИНА.

Називима као ГВОЖЂАР, ДРОГЕРИСТА, ПАПИРНИЧАР, КО-
ЛОНИЈАЛИСТА и сл. означавају се и продавци на одговарајућем
одељењу већих трговинских кућа. Битно је ипак једно: називи о којима
је досад било речи не примењују се на велике колективе, него остају
на нивоу продавнице и продавца — појединца.

Напоменула бих посебно да се под речима као што су АКВИЗИТЕР,
НАКУПАЦ, ПРЕКУПАЦ, ПРЕПРОДАВАЦ, КОЛПОРТЕР, ТОРЂАР
такође подразумева појединац (никад колектив) који се бави трговином.

36. Имена произвођача примењују се некад и за продавца којима
је то једина делатност, што условљава двозначност (вишезначност).
Тако је, на пример, МЕСАР и онај ко само продаје у МЕСАРИ/МЕСАР-
НИЦИ, односно на одговарајућем одељењу веће продавнице; МЛЕ-
КАРИ/МЛЕКАЦИЈЕ, МЛЕКАРКЕ/МЛЕКАРИЦЕ за нас су не само
у МЛЕКАРИ/МЛЕКАРНИЦИ већ и разносачи млека потрошачима;
ТЕКСТИЛАЦ је продавац текстила (док је, међутим, КОНФЕКЦИО-
НИСТА само продавац у КОНФЕКЦИЛИ, а КОНФЕКЦИОНЕР —
произвођач); ЦВЕЂАР/-КА је и продавац/продавачица у ЦВЕЂАРИ/
ЦВЕЂАРНИЦИ.

37. Завређује пажњу чињеница да често не постоји посебна реч
за означавање продавца одређеног артикла, па људи прибегавају описном
називању. Тако, рецимо, нико неће рећи ОБУЂАР за човека који ради
као трговац у продавници обуће; на њега ће се применити само описан

израз: ОНАК КО ПРОДАЈЕ ЦИПЕЛЕ (ОБУЋУ). Исто важи и за службеника у продавници намештаја; он није СТОЛАР, него ОНАЈ КО ПРОДАЈЕ НАМЕШТАЈ.

38. Занимања радника у друштвеном сектору, у предузећима, фабрикама, у крупној индустријској привредној делатности веома су разграната. Пошто се ту ради о подели рада на разне фазе и технолошке операције — она су и битно различита од занатских. Највећим својим делом то су уско стручна и веома уситњена занимања, која захватају квалификације разних степена за које се специјално школују кадрови. Разумљиво је да ће за такве професије и, посебно, за њихова радна места у производном ланцу бити потребна и прецизна номинација, а она је у овом случају скоро по правилу описна. И ту наилазимо на познате лексеме, али оне су сада, у новом окружењу, добиле и нови садржај којим се уско омеђује радни задатак лица у производњи.

Илустрације ради навешћу занимање ПЕКАР у машинској производњи хлеба. У ПЕКАРИ машински произведеног хлеба раде: ФЕРМЕНТАТОР ТЕСТА, МЕШАЧ БРАШНА ПРИ ИЗРАДИ ТЕСТА, ИЗРАЂИВАЧ ТЕСТА, ОБЛИКОВАЧ ТЕСТА, РУКОВАЛАЦ ПЕКАРСКИМ МАШИНАМА, РУКОВАЛАЦ ПЕКАРСКИМ ПЕЋИМА, ПОСЛУЖИВАЧ НА ТЕХНОЛОШКОЈ ТРАЦИ и др. Ту, дакле, спадају припремачи, израђивачи, дорађивачи. За свако од уско названих радних места, уз максимално коришћење девербатива, применљив је општи назив ПЕКАР.⁷

(II) Nomina agentis collectivus

39. Неке именице, потекле из категорије *nomina loci*, временом су почеле означавати и радни колектив, односно одређено предузеће у својству произвођача, са свим правима власништва. Оне су, једном речју, временом прешле у категорију *nomina agentis*, али посебног типа — оног на који ја у овом раду примењујем термин *nomina agentis collectivus*. Почеле су, наиме, означавати собом разна предузећа, фабрике, комбинате.⁸

Ово се тиче оних случајева када цео један колектив наступа као јединствен произвођач, укључен у ширу друштвену поделу рада, иако је он сам унутрашње организован такође на принципу одговарајуће расподеле рада. УЉАРА је, рецимо, колектив који обједињује на једном производном задатку општег значаја најпре стручњаке разних степена квалификације са ужом специјалношћу добијања уља, али и економисте, правнике, лица задужена за продају и пласман, благајника, транспортног радника, чистача, чувара и др.

⁷ Овде само скрећем пажњу на постојећа диференцирања, али се сада нећу тиме посебно бавити.

⁸ На овакав начин се о овим именицама није досад говорило. У стручној литератури оне се осветљавају искључиво кроз деривацију, заједно са именицама које доследно егземплификују само категорију *nomina loci* (као *дворана*, *илевара*, *шићенара* и сл.).

40. Називи типа колективног агенса веома су бројни у оним делатностима за које постоји и појединачни агенс. Такви су: МЛЕКАРА — млекар, ОРУЖАРНИЦА — оружар, ПЕКАРА — пекар, ПИВАРА/ПИВАНА — пивар, ПИЛАНА — пилар, ПЛАТНАРА — платнар, САПУНАРНИЦА — сапунар, СВИЛАРА/СВИЛАНА (првобитно — место где су се гајиле свилене бубе и израђивала и прела свила) — свилар, СИРЂЕТАНА/СИРЂЕТАРА — сирђетар, СИТАРНИЦА — ситар, СТАКЛАРА/СТАКЛАНА — стаклар, СТРУГАРА — стругар, СУКНАРА — сукнар, ИГЛАРА — иглар, УЉАРА — уљар, ЦИГЛАНА — циглар, ЦРЕПАНА — црепар, КОЖАРА — кожар, КОНЧАРА/КОНЧАРНИЦА — кончар, ЛАНАРА — ланар, ЗЛАТАРА — златар.

Посматране лексички, овде су посреди полисемантичке именице, будући да оне, поред колективног агенса, као изведеног значења, нису престале означавати место, зграду или комплекс зграда у којима се врши укупна делатност. Ради се, у ствари, о случају тзв. „регуларне полисемије“.⁹

41. Номинација колективног агенса по овом принципу данас је доста развијена. Да је она новијег датума, сведочи одсуство корелације са називом агенса — појединца. До ње долази по правилу тамо где производња захтева сложен технолошки поступак, чега код занатства из претходних епоха није било. Тако је само колективни агенс означен именицама АЗОТАРА, ГАСАРА, ЖЕЛЕЗАРА, ЕЛЕКТРАНА, ХИДРО-ЕЛЕКТРАНА, ТЕРМОЕЛЕКТРАНА, ДИЗЕЛ-ЕЛЕКТРАНА, КОКСАРА/КОКСАНА, ПЛИНАРА, ЛЕДАРА, ТОПЛАНА, ЧЕЛИЧАНА, ШЕЋЕРАНА, ШТОФАРА.

42. Продуктивност у креирању језичке ознаке колективног агенса је очигледна; називи се уводе у употребу и без посредства именица које би биле пореклом *nomina loci*; уп. ХЛАДЊАЧА, БЕТОНЕРКА, НУКЛЕАРКА. Посебно је поучан случај именица типа ГАСИФИКАЦИЈА, РАФИНЕРИЈА, СЕПАРАЦИЈА, ФЛОТАЦИЈА. Оне су у свој семантички потенцијал временом укључиле, уз првобитно значење процеса, и могућност означавања одређене производно-организационе јединице.

43. Називи посебних фабричких радионица, које означавају скуп радних места једне технолошке и организационе целине, примарно су такође именице месног значења. Међутим, како пракса показује, те радионице могу бити посебне организације удруженог рада, што значи и у неком степену именице у класи колективног агенса, али интерног типа. То су именице: БРУСИОНИЦА/БРУСИОНА, ГРЕБЕНАРНИЦА, ГУМАРА, ВЛАЧАРА, КОНЧАРА/КОНЧАОНА, КРОЈАЧНИЦА, МОДЕЛАРНИЦА, ЛИВНИЦА, ЛАКИРНИЦА, ПРЕДИОНИЦА, ПЛЕТИОНИЦА, ТОПИОНИЦА, БОЈАДИСАОНА, СЛАДАРА, ТКАЧНИЦА и сл.

⁹ М. Ивић, О регуларној полисемији у лексиколошкој теорији и лексикографској пракси. Зб. Лексикологија и лексикографија, Београд—Нови Сад, 1982, стр. 77—81.

До издвајања у посебну фабрику, предузеће, у већи радни колектив — одавде је само један корак. Постоји читав низ лексема типа колективног агенса које то потврђују: ВАЉАОНИЦА, КОНЧАРА, ПРЕДИОНИЦА, ТОПИОНИЦА, ТОПОЛИВНИЦА, ТКАЧНИЦА, КЛАНИЦА.

44. Када се стање у српскохрватском језику у погледу начина именовања колективног агенса упореди са стањем у руском језику, долази се до закључка — руски језик има ову категорију имена, али на нивоу лексема она није у истој мери, и није на исти начин представљена.¹⁰

45. У руском језику номинација великих колектива врши се претежно описно. И у српскохрватском исто тако има велики број описних назива колектива, као: ФАБРИКА САПУНА, ИНДУСТРИЈА КОЖЕ И ОБУЋЕ и сл. Постоје, пак, у српскохрватском језику и појединачне лексеми, али управо тим и таквим лексемама у руском већином одговара описна конструкција: гасара — ГАЗОВЫЙ ЗАВОД, железара — МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИЙ ЗАВОД, кожара — КОЖЕВЕННЫЙ ЗАВОД, коксара — КОКСОВЫЙ ЗАВОД, пивара — ПИВОВАРЕННЫЙ ЗАВОД, пиљана/стругара — ЛЕСОПИЛЬНЫЙ ЗАВОД, платнара — ПОЛОТНЯНАЯ ФАБРИКА, свилара — ШЕЛКОПРЯДИЛЬНАЯ ФАБРИКА, стаклара — СТЕКОЛЬНЫЙ ЗАВОД, сукнара — СУКОННАЯ ФАБРИКА, циглана — КИРПИЧНЫЙ ЗАВОД, црепана/црепара — ЧЕРЕПИЧНЫЙ ЗАВОД, челичана — СТАЛЕПЛАВИТЕЛЬНЫЙ ЗАВОД, шећерана — САХАРНЫЙ ЗАВОД, бетоњерка — БЕТОННЫЙ ЗАВОД, топоница — ПЛАВИТЕЛЬНЫЙ ЗАВОД, тополивица — ОРУДИЙНЫЙ ЗАВОД.

46. Руски језик, међутим, зна такође за лексичку номинацију колективног агенса. У ту сврху стоје му на располагању два типа лексема — први, именице из класе помина loci, онако као и у српскохрватском,¹¹ други — детерминативне сложенице никле на бази описних назива.

47. Показује се да је продуктивност на страни овог другог типа.¹² Моја истраживања показују да је овакво именовање колективног агенса у руском језику новијег датума, што важи и за одговарајуће српскохрватске називе који су пореклом именице локалног значења.

Да је у руском посреди релативно рецентна иновација, говоре нам следеће чињенице: сложенице се често напоредо употребљавају са иначе врло фреквентним описним називима; има случајева да је и сама сло-

¹⁰ У русистичи није досада уочена потреба за разликовањем појединачног и колективног агенса при обради тематике о којој је реч, тако да је и термилошко решење искључиво моје. Напомињем да проблем појединачног агенса у руском језику нећу овом приликом додиривати имајући у виду, прво, да је то ипак посебна тема (с обзиром на подруштвљено занатство у Совјетском Савезу), а затим и због тога што би ми за истраживање на тој страни били потребни и допунски извори грађе.

¹¹ О раширености употребе оваквих образовања — представника категорије помина loci у руском језику говорио је још Р. Бошковић, *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*, ЈФ XV, Београд, 1936, а и данас се о њима говори.

¹² Моја анализа руског језичког материјала навела ме је на овај закључак; у стручној литератури, иначе, разликовање ових двају типова није спроведено.

женица довољна за номинацију; називи су карактеристични како за нове врсте индустрије, где немају других алтернација на лексичком нивоу, тако и за старије гране, за које се могу наћи лексички еквиваленти; већ и сам податак да у Даљев речник није унет ни један овакав пример довољан је доказ да је лексички фонд руског језика њима тек касније обогаћен.

Примери овога типа су: ЛЬДОЗАВОД — ледара, ЛЬНОЗАВОД — ланара, МАСЛОЗАВОД — уљара, МОЛОКОЗАВОД — млекара, РЫБОЗАВОД — фабрика за прераду рибе, АВТОЗАВОД — фабрика аутомобила, УТИЛЬЗАВОД — фабрика за прераду употребљивих индустријских отпадака, ХЛЕБОЗАВОД — пекара, СТЕКЛОЗАВОД — стаклара, ТЕПЛОЦЕНТРАЛЬ — топлана, ТЕПЛОЭЛЕКТРОСТАНЦИЯ — термоелектрана, ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯ — електрана, ГИДРОЭЛЕКТРОСТАНЦИЯ — хидроелектрана, хидроцентраља, ЛЕСОКОМБИНАТ — дрвени комбинат и сл.

48. У руском језику именице из класе *nomina loci* ретко се користе као називи колективног агенса. Ако се и нађе неки пример, он је обично означен са „застарело“. Њима се обележавају радне просторије, радионице, мала или немеханизована предузећа, фабрички погони. Традиција овакве њихове употребе је дуга и сеже у време далеко пре стварања крупних индустријских колектива у друштвеном сектору, па зато не чуди што их је у Даљевом речнику много. Задржавање у датој функцији и данас — резултат је настале диференцијације са претходно поменутиим сложеницама. Лексеме овога типа су: МЫЛОВАРНАЯ, МАСЛОБОЙНАЯ/МАСЛОБОЙКА, ГРАНИЛЬНЯ, КРАСИЛЬНЯ, ПИВОВАРНЯ, ПРЕССОВАЛЬНЯ, СОЛОДИЛЬНЯ/СОЛОДОВНЯ, САХАРОВАРНЯ, СТОЛЯРКА, СУКНОВАЛЬНЯ, СЫРОВАРНЯ, ХЛЕБОПЕКАРНЯ и сл.

По изворном типу — као именице месног значења — оне би биле корелати српскохрватских образовања СТАКЛАРА, ЦИГЛАНА и сл., али не и по секундарној употреби ових именица, тј. не по ономе каква им је интерпретација у својству *nomina agentis collectivus*. По томе на шта се односе њима су еквиваленти називи радњи, радионица, фабричких погона наведени у ставу 43 (типа БРУСИОНИЦА/БРУСИОНА, СУШИОНИЦА, ФАРБАРА и сл.).

49. На крају, још једном желим да истакнем: прво, систем образовања лексема типа агенса појединца у српскохрватском језику био је и остао отворен систем, али је у тој сфери дошло до значајних промена под утицајем екстралингвистичких фактора; друго, данас и у српскохрватском и у руском језику постоји једна нова категорија имена типа колективног агенса на нивоу лексема, али је типолошки различита. У српскохрватском тај пут је водио преко именица месног значења, а у руском — то су детерминативне сложенице. Па ипак, једно им је заједничко — тековина су новог времена и нових друштвених односа и привређивања, што је и дало могућност да се појаве и у једној и у другој језичкој средини.

Резюме

Елка Матияшевич

ИЗ ПРОБЛЕМАТИКИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ ТИПА NOMINA AGENTIS

В производственной лексике агентивного характера можно выделить два типа имен существительных.

Nomina agentis individualis обозначают лицо, занятое профессиональной деятельностью как индивид. Открытость такой системы в образовании лексем, исстари существующей в сербохорватском языке, объясняется воздействием в высокой степени экстралингвистических факторов.

Nomina agentis collectivus — как новая категория общественных предприятий, ставших коллективным производителем, появилась в условиях социалистического производства. В этом отношении сербохорватский и русский языки проявляют сходство.

В области лексических эквивалентов — эти языки расходятся. Исходным пунктом в образовании лексем типа коллективного агенса в сербохорватском являются существительные местного значения. В русском же номинация осуществляется на уровне сложенных детерминативного характера.